

S. Dionysii verba in confirmationem erroris sabellianorum, cum certum indubitatumque sit, non minus accuratum eum fuisse, cum de Personarum Trinitate, quam cum de Unitate naturæ disseruit. « Ita scilicet, » inquit, « divinæ Trinitati, et sanctæ Monarchiæ (1) prædicatio integra servabitur. » Deinde impiam appellat doctrinam Sabellii, qui dicebat Patrem esse Filium, et vicissim. « Illius enim (Sabellii), » ipsissima sunt S. Dionysii verba, « in eo consistit impietas, quod dicat Filium esse Patrem, et vicissim. » Nullum igitur dubium suboriri potest de orthodoxa fide sancti hujus pontificis quoad mysterium sanctissimæ Trinitatis.

§ II. — De Consubstantialitate Verbi.

Verbum est Patri consubstantiale. — Eadem ratione dubitare nemo potest de catholica ejusdem papæ fide quoad consubstantialitatem Verbi, quoniam qui catholicam doctrinam tradit de Trinitate, catholicam eodem tempore tradit doctrinam de consubstantialitate Verbi. Verum ut propositam veritatem magis magisque deprehendamus, probat sanctus Dionysius, quæ superius docuerat de unione Filii cum Patre, duobus sancti Joannis Evangelistæ oraculis, quæ ex ipsius Evangelio sunt deprompta; quæ sic habent: *Ego et Pater unum sumus* (Joan., x, 30); *et ego in Patre et Pater in me est* (Joan., xiv, 10). Hæc sunt momenta, quibus pernotus S. Dionysius scribit (2), Verbum unitum Patri esse unione inseparabili, ita ut duæ istæ personæ sint una eademque Divinitas.

Verbum non est formatum vel factum, sed genitum ab omni æternitate. — Qua posita veritate, nemo absque culpa asserere potest Filium Dei factum vel creatum fuisse, « cum divina Scriptura illum genitum esse... non autem formatum et factum esse testetur (3): igitur non levis, sed maxima impietas

(1) Dionys. Rom. loc. cit. in fine fragmenti adversus Sabellium.

(2) Dionys. Rom., in frag. advers. Sabellian., n. 2, pag. 1013, apud Mansi.

(3) His concinens nicæna synodus in symbolo *Filium genitum, non factum* profiteatur. Athanasius autem *Epist. de sententia Dionysii Alexandr.*, n. 13, professionem illam primum ab hac synodo excogitam non esse hinc recte probat. Cum enim, inquit, « Dionysius Romanus episcopus adversus eos etiam scripserit, qui Filium Dei rem creatam et factam dicunt, liquido constat, non nunc primum, sed

A est Dominum aliquo modo manufactum dicere. Nam si factus est Filius, erat tempus, quando non erat (1); atqui fuit semper, si utique est, ut ipse declarat, in Patre, et si Christus Verbum, Sapientia et Virtus est. » Nemo sane potest majori præcisione tueri æternitatem, divinitatem ac consubstantialitatem Verbi; et non nisi jucundissimum esse poterit catholicis intueri primarias has religionis veritates perspicue ac validissime assertas ab iis Ecclesiæ patribus, qui ante exortam Arii hæresim floruerunt.

Divinitas Spiritus sancti. — Cæterum S. Dionysius romanus episcopus tuebatur etiam in particulari divinitatem Spiritus sancti, quoniam S. Basilius Magnus ejusdem auctoritatem allegat, ut laudatam divinitatem Spiritus sancti probet adversus eam impugnantes (2): nullum autem recitat S. Dionysii Romani textum. Verum eandem Spiritus sancti divinitatem e duobus locis prælaudati fragmenti adversus sabellianos licet colligere: ait enim primo « Spiritum sanctum in Deo manere et inhabitare (3). » Et dein statuit (4): « Credendum esse in Deum Patrem omnipotentem, et in Christum Jesum ejus Filium, et in Spiritum sanctum. »

Tandem observandum, sanctum Dionysium Romanum locum Proverbiorum, viii, 22: *ἐν ἀρχῇ ἐποίησέ με*, in principio fecit, interpretari in hunc modum: *Principem me fecit Dominus, præfecit me... operibus suis* (5). Et hac interpretandi ratione ab usitata veterum Patrum hujus loci expositione omnino discessit.

olim ab omnibus anathemate damnatam esse inimicorum Christi arianam hæresim. »

(1) Etiam hic prædicat Dionysius celebre Arii effatum, ac præcludit nicæno concilio, ad symboli sui calcem anathematizanti *τοὺς λέγοντας Ἦν ποτε, ὅτι ὄνκ ἦν*. Quocirca cum Valens Arimini in Ecclesia clamasset: « Si quis dixerit, erat tempus quando non erat Filius, anathema sit. » Hoc audito, inquit Hieronymus, *Dialogo adv. Luciferianos*, « Cuncti episcopi et tota simul Ecclesia plausu quodam et tripudio Valentis vocem exceperunt, rati videlicet eum plane arianam hæresim, quæ Filium creatum volebat, his verbis ejurare. »

(2) Basil., *de Spiritu sancto*, cap. 29, n. 72.

(3) Dionys. Rom., in fragm. adv. Sabellianos, num. 1, apud Mansi, pag. 1012.

(4) Ibid., num. 3, pag. 1016.

(5) Id., ibid., num. 2.

EPISTOLÆ I,

SEU OPERIS DIONYSII PAPÆ ADVERSUS SABELLIANOS

FRAGMENTUM.

1. Jam vero æquum fuerit disputare adversus eos, qui monarchiam quæ augustissima est Ecclesiæ Dei prædicatio, in tres quasdam virtutes ac separatas

Ἐξῆς δ' ἀνείκοτως λέγομε καὶ πρὸς τοὺς διαίρουντας^a καὶ κατατέμνοντας καὶ ἀναιροῦντας τὸ σεμνότετον κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, τὴν μοναρχίαν, εἰς τρεῖς

LECTIONES VARIANTES.

^a Codex Reg. *καταδιαιροῦντας* Montfaucon. Qui deerat editis

articulus, fide hujus codicis nixus in textum recepi. Routh.

hypostases tresque deitates dividentes ac discindentes destrunt (*Athan., ep. de decret. Nic. Syn. n. 26*). *Audivi enim quosdam, quid apud vos divinum verbum prædicant et docent, hujus opinionis magistros esse qui quidem e diametro, ut ita loquar, Sabellii opinioni adversantur. Hic enim blasphematur, ipsum Filium dicens esse Patrem, et vicissim: illi vero tres Deos quodam modo prædicant, dum sanctam unitatem in tres diversas hypostases ab invicem omnino separatas dividunt. Necesse est enim divinum Verbum Deo universorum esse unitum, et Spiritum sanctum in Deo manere et inhabitare; adeoque divinam Trinitatem in unum, quasi in quemdam verticem, hoc est in Deum universorum omnipotentem reduci atque colligi. Insapientis enim Marcionis doctrina, quæ in tria principia monarchiam*

δυνάμεις τινάς καὶ μεμερισμένας ὑποστάσεις καὶ θεότητας τρεῖς πίψυσμαι γὰρ εἶναι τινος τῶν παρ' ὑμῖν κατηχούντων καὶ διδασκόντων τὸν θεῖον λόγον, ταύτης ὑπαρχούσας τῆς φρονήσεως· οἱ κατὰ διάμετρον, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀντίκεινται τῇ Σαβελλίου γνώμῃ. ὁ μὲν γὰρ βλασφημεῖ, αὐτὸν τὸν Υἱὸν εἶναι λέγων τὸν Πατέρα, καὶ ἑμπαλεῖν· οἱ δὲ τρεῖς Θεοὺς τρόπον τινὰ κηρύττουσιν. εἰς τρεῖς ὑποστάσεις ἕνας, ἀλλήλων παντάπασι κεχωρισμένας, διαρῶντες τὴν ἁγίαν μονάδα. ἠνώσθαι γὰρ ἀνάγκη τῷ Θεῷ τῶν ὄλων τὸν θεῖον λόγον, ἐμφιλοχωρεῖν δὲ τῷ Θεῷ καὶ ἐνδικαιῶσθαι δεῖ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἤδη καὶ τὴν Θεϊκὴν Τριάδα εἰς ἓνα, ὡς περ εἰς κορυφὴν τινα (τὸν Θεὸν τῶν ὄλων τὸν παντοκράτορα λέγω) συγκεφαλαιωθῆναι τε καὶ ἠνώσθαι πάσα ἀνάγκη. Μαρκίωνος γὰρ τοῦ ματαιόφρονος διδάγμα, εἰς τρεῖς ἀρχάς τῆς μοναρχίας τομῆν καὶ διαίρεσιν ἂ, παιδεύμα ὄν διαβολικόν, οὐχὶ δὲ τῶν

LECTIONES VARIANTES.

^a Fortasse τὸ καὶ διαίρεσιν, et verbum istud post didagma subauditur. Routh.

COMMENTARIUM.

Monarchiani. Infra habet auctor sine ipso Fragmenti, τὸ ἅγιον κήρυγμα τῆς μοναρχίας. Vocem Τριάς etiam sæculo Ecclesiarum secundo Theophilum Antiochenum adhibuisse, notum est. Et ante Theophilum Athenagoras in *Legatione pro Christianis* hæc scripserat: *Τίς οὖν οὐκ ἂν ἀπόρησαι, λέγοντας Θεὸν Πατέρα, καὶ Υἱὸν Θεῖον, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, δεικνύοντας αὐτῶν καὶ τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δύναμιν, καὶ τὴν ἐν τῇ τάξει ΔΙΑΙΡΕΣΙΝ ἀκούσας ἀθέτους καλουμένους; § 10. Vid. et horum gemina in § 41. ROUTH.*

Hypostases. Dionysius noster hic cum tota sæcularium schola, ut Hieronymi ad Damasum *Epist. 40. n. 4*, verbis utar, nihil aliud hypostasim nisi usum novit, et cum Ecclesia tota sacrilegam trium substantiarum, prædicationem, prout substantia voci græcæ οὐσία respondet, aversatur. Jam tum tamen in ecclesia, saltem alexandrina, usu receptum erat, ut ὑποστάσις vocabulum ad personam significandam assumeretur. Id certe colligitur ex his Origenis in *Johan., tract. 2, Tres personas (τρεις ὑποστάσεις) Patrem et Filium et Spiritum esse credimus. Idem et lib. viii contra Celsum, Patrem et Filium δύο τῆ ὑποστάσις πράγματα affirmat. Ipse Dionysius Alexandr. in epistola tertiæ sequentis fragmentis, n. 15, εἰ τῷ τρεῖς εἶναι τὰς ὑποστάσεις eodem intellectu dicit. Unde suspicio est id, quod nunc disserit Dionysius Romanus, in Alexandrinum cadere, qui cum in Deo τρεῖς ὑποστάσεις prædicare, velut trium substantiarum seu essentialium divinarum triumque deitatum assertor, ac monarchiæ destructor audire cœpit, quod se ab hac opinione purgaret. Immo Basilii *epist. 41* eum ante usam seu essentialitatem inter divinas personas postisse docet. Ubi vero Græcos ὑποστάσις nomine personam intelligere constitit etiam latinis substantiæ vocabulum ad eundem intellectum accommodare non dubitarunt ut liquet nominatum de Augustino, lib. 7 de Trin. c. 5. n. 9. CONSTANT.*

— At veriora istis, etsi voces οὐσία et φύσις pro ὑποστάσι, persona subsistente, ut ex Photio supra notavi, a veteribus similiter adhiberi consueverunt. de Dionysii Romani sententia scripsit postea et Maranus in præfat. in tomum tertium *Op. S. Basilii Magni*: « S. Basilii in libro de Spiritu Sancto, cap. 29, citat illud Dio y-ni, εἰ τῷ τρεῖς εἶναι τὰς ὑποστάσεις, etc. Tres ergo hypostases admittit Dionysius Alexandrinus, sed eos refellit, qui ex eo quod tres sint, divisas esse contendebant, quasi non una esset in tribus essentia. Atque id quidem accurate observandum, ut

perspiciamus quam immerito Dionysium Romanum cum Alexandrino pugnare existimant duo eximii scriptores, Petavius lib. iv de Trin. cap. 4, et Pet. Constant. *Epist. Rom. p. 290.* (Scilicet ad Dionysii Al. Fragm. ut jam monui. Adhas his scriptoribus Tillemont. *Mem. Eccl. Vit. Dion. Al. § 15. ad fin.*) Uterque enim unam hypostasim asseri contendit a Dionysio Romano in hoc testimonio apud Athanas. *εἰς δ' ἂν εἰκότως λέγοιμι καὶ πρὸς διαίρουσας, etc.* Nulla sane inter utrumque Dionysium sententiæ varietas: uterque hypostases divisas vituperat: neque una hypostasis Romano affligi potest, cum idem presus dicat ac Alexandrinus. Sed potius ex eo quod tres hypostases divisas refellit, non obscura conclusio est nihil eum reprehensurum fuisse, si una in tribus hypostasibus essentia fuisset admissa. p. vi. Hæc recte, ni fallor, Maranus. Est aliud prætereā Dionysii Alex. a Basilio Magno, ibidem adductum fragmentum, quod his pauculis verbis constat. Θεοτάτη γὰρ διὰ τοῦτο. μετὰ τὴν Μονάδα καὶ ἡ Τριάς, infra p. 128, n. 15. ROUTH

Filium dicens esse Patrem et vicissim. Uno verbo hanc Sabellii hæresim enuntiant ariani apud Athanasium, lib. de Synod. n. 16, dicentes illum ὑποκρίτορα prædicare quod Hilarius. lib. iv de Trin. n. 12, latine convertit, ipsum dixit Filium quem Patrem. CONSTANT.

Marcionis doctrina. Notior est Marcionis hæresis, qua duo principia, unum boni, alterum mali somniavit. Cyrillus tamen Jerosol. licet catech. 6, n. 16 hanc ejus doctrinam notans, dicit eum diversos Deos statuisse, alterum bonum, et alterum justum, hoc est unum durum et severe punientem, alterum benignum et ad misericordiam pronum, catech. 16. n. 4, de discipulis illius præmittit: *Nos tres Deos annuntiamus, sileant marcionistæ; tum n. 7, de ipso magistro subjicit: Impiissimus Marcion tres Deos esse primus asseruit.* Qua autem ratione hoc ab eo assereretur, Epiphanius, *hær. 42, n. 5*, exponit. Verum Rhodon quidam Marcioni supplicat apud Eusebium lib. vii, c. 43, primum scribit: *Alii perente ac Marcion duo inducunt principia; ac paulo post adjungit: Alii rursus ab his tanquam tempestate in pejus abrepti, non duas solum, sed tres naturas posuerunt: quorum princeps et assignans est Syneros.* Augustinus vero lib. de Hær., c. 22 Epiphaniusque sententias sic perstringit: *Quamvis Epiphanius eum (Marcionem) tria dicat asseruisse principia, bonum, justum, primum: sed Euse-*

secat et dividit, diabolica sane est, non autem verorum Christi discipulorum, vel eorum quibus Salvatoris disciplina placet. Hi enim probe norunt Trinitatem quidem in divina scriptura prædicari, tres autem esse Deos neque in veteri neque in novo Testamento doceri.

2. Sed neque minus culpandi sunt, qui Filium opus esse existimant, et Dominum factum esse, sicut unum eorum quæ vere facta sunt arbitratur: cum illum genitum esse, ut congruit ac decet, non conditum aut factum, divina eloquia testentur. Non levis igitur, sed maxima est impietas, Dominum aliquo modo manufactum dicere. Nam si factus est Filius

Ἄ ὄντως μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀρεσκομένων τοῖς τοῦ Σωτῆρος μαθήμασιν. οὗτοι γὰρ Τριάδα μὲν κηρυττομένην ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς σαφῶς ἐπίσταται, τρεῖς δὲ Θεοὺς οὔτε Παλαιὰν οὔτε Καινὴν Διαθήκην κηρύττουσαν.

Ὁ μείον δ' ἂν τις καταμέμφοιτο καὶ τοὺς ποιήμα τὸν Υἱὸν εἶναι δοξάζοντας, καὶ γεγονέναι τὸν Κύριον ὡσπερ Ἐν τι ὄντως γενομένων, νομίζοντας τῶν θεῶν λογίων γέννησιν. αὐτῶ τὴν ἀρμόττουσαν καὶ πρέπουσαν, ἀλλ' οὐχὶ πλάστιν τινὰ καὶ ποιήσιν προσμαρτυρούντων. βλάσφημον γὰρ οὐ τὸ τυχόν, μέγιστον μὲν οὖν, χειροποιήτου τρόπου τινὰ λέγειν τὸν Κύριον. εἰ γὰρ γέγονεν Υἱός, ἦν ὅτε οὐκ

LECTIONES VARIANTES.

^a Reg. δοξάζοντες. Basil. δοξάζοντες. Et alia manu γρ. δοξάζοντες. B τας. Montfaucon.

COMMENTARIUM.

hius Synerum quemdam, non Marcionem, trium principiorum atque naturarum scribit auctorem. CONSTANT.

In tria Principia. Superius quidem Dionysius tres Personas divinas sic distinguit, ut Dei universorum appellationem Patri tribuere videatur: at subinde mentem suam explicans, divinam Trinitatem in unitatem naturæ, qua sit ut unus universorum Deus sit, convenire aperte docet. Quod cum ita sit, cumque idem sanctus pontifex tria principia reputat; quid monarchiæ nomine sibi velit, satis indicat, nempe unicum ab ecclesia credi rerum omnium principium. Nec ab hac sententia discrepat quod Tertullianus contra Praxeam, c. 3, dicit: *Monarchiam nihil aliud significare scio, quam singulare et unicum imperium.* Ideo enim unicum est imperium, quia principium est unicum. Notandum vero quomodo Tertullianus monarchiæ prædicationem cum Trinitatis fide conciliat atque componat. Exprobrat illi Praxeam, quod monarchiam destrueret. Cui ille: *Qui Filium, inquit, non aliunde deduco, sed de SUBSTANTIA PATRIS, nihil facientem sine Patris voluntate, omnem a Patre consecutum potestatem, quomodo possum de fide destruere monarchiam quam a Patre Filio traditam in Filio servo? Hoc mihi et in tertium gradum dictum sit, quia Spiritum non aliunde puto, quam a Patre per Filium.* Vide ergo ne tu potius monarchiam destruas. Quo ex loco perpicuum est et Tertullianum et Praxeam sibi mutuo objectasse, quod monarchiam destruerent; utrique vero fuisse persuasum, fidem ab eo funditus destrui, qui monarchiam destrueret. Valde igitur hallucinatur nuperus scriptor, qui ex male intellecto libri contra Prax., c. 10, loco, in quo Praxeam ejusque assectæ vanissimi Monarchiani nuncupantur, monarchiæ assertores non secus atque hæreticos habendos, et ita a Tertulliano habitos esse contendit. Neque vero ille eis vitio vertit quod monarchiam tenere se profiteantur, sed quod abjecta ejus vera fide illam vanissime profiteantur; eo fere modo quo quis Christianum sibi nomen arrogantes, atque alienam a Christianis moribus ac fide ducentes vitam, recte falsos ac vanissimos Christianos appellaret, neque tamen Christianum nomen culpæ aut respere censeretur. Sic nec Prophetas damnat, qui falsos Prophetas vituperat. Sed de his hic satis. Certe Dionysio nostro monarchia est augustissima Ecclesiæ Dei prædicationis. Justinus martyr exstat liber de Monarchia Dei ab Eusebio et Hieronymo laudatus. Irenæus quoque, eodem Eusebio teste, lib. v Hist., c. 20, epistolam ad Florinum de Monarchia inscripserat. Tatianus Or. contra gentes inter multa, quibus sibi exploratam divinarum Litterarum veritatem atque indubitam docet, hoc etiam

commemorat, quod unam universorum monarchiam (τῶν ὅλων τὸ μοναρχικὸν) statuerent. Ne Apelles quidem, Marcionis discipulus, in colloquio, quod cum Rodone habuit, hæc inleiciari ausus est monarchiæ, seu unici principii, doctrinam. Ipso quippe Rodone teste apud Eusebium l. b. v, c. 13, unum principium esse dicebat sicut et nostra religio. Athanasius similiter Orat. 4 cont. Arian. n. 1, in Deo proprie monarchiam esse probat. Et in Oratione contra gentes, eum qui monarchiam negaverit, atheon habendum esse non obscure docet his verbis: *Ὅσπερ διέγομεν τὴν πολυθεότητα ἀθεότητα, οὕτως ἀνίερκα τὴν πολυαρχίαν ἀναρχίαν εἶναι.* Basiliius lib. de Spir. sancto, cap. 18, hoc sibi probandum proponit, *quomodo in Deo et Personas profitemur, nec proprium monarchiæ dogma excidit, καὶ τὸ εὐσεβὲς δόγμα τῆς μοναρχίας οὐ διαπίπτει.* Eadem est Gregorii Nazianzenii doctrina tum Orat. 25, tum Orat. 37, ubi obiectum illud diluit, *εἰ Θεός, καὶ Θεός, καὶ Θεός, πῶς οὐ τρεῖς Θεοὶ, ἢ πῶς οὐ πολυαρχία τὸ δοξαζόμενον;* Monet et Gregorius Nyss. Or. catech., c. 5, ut neque monarchiæ dominatus scindatur in diversas dissectus divinitates. His concinit Cyrillus Jerusol. catech. 6: *In monarchia autem prædicanda, inquit Epiphanius, hæc. 62, n. 3, non aberramus; sed unam Trinitatem prædicamus.* Aliorum mitto ea de re testimonia: allatis tantum addo illud Augustini lib. xx, cont. Faust., c. 19: *Discat ergo Faustus, vel potius illi qui ejus litteris delectantur, monarchiæ opinionem nos ex gentibus non habere, etc.* CONSTANT.

Dominum factum esse. Blasphemie huic, quam postea Arius impie propugnavit, oppositam fidem professus esse atque Arianum dogma palam respuisse ariminensis concilii Patribus visus est Valens, cum teste Hieronymo, dial. cont. Lucifer., callide clamavit: *Si quis dixerit creaturam Filium Dei ut sunt cætera creaturæ, anathema sit.* Ubi vero ille cum sociis jactare crepit, *se Filium non creaturam negasse, sed similem cæteris creaturis;* merito contestabantur episcopi hac fraude delusi, *qui sine conscientia hæretici ferebantur, se nihil mali id sua fide suspicatos. Putavimus, aiebant, sensum congruere verbis: nec in Ecclesia Dei, ubi simplicitas, ubi pura confessio est, ad id in corde clausum esse, aliud in labiis proferri timuimus.* CONSTANT.

Illum genitum esse. His concinens nicæna synodus in symbolo, *Filium genitum, non factum profiteatur.* Athanasius autem Epist. de sententia Dion., n. 13, professionem illam primum ab hac synodo excoxiatam non esse huic recte probat: *Cur enim, inquit, Dionysius, romanus episcopus, adversus eos etiam scripserit, qui Filium Dei rem creatam et factam dicunt,*

erat tempus quando non erat : atqui fuit semper, si utique est, ut ipse declarat, in Patre (*Joan.* xiv, 12). Et si Christus verbum, sapientia et virtus est (hæc enim Christum esse divinæ docent Litteræ, ut ipsi nostis), hæc sane virtutes Dei sunt. Quocirca si factus est Filius, fuit tempus quando hæc non erant : a quoque fuit tempus, quo sine his erat Deus : quod per absurdum est. Sed quid pluribus de his apud vos disseram, viros Spiritu plenos, et apprime intelligentes quæ sequuntur absurba ex illa sententia, quæ Filium factum asserit? Ad hæc minime attendisse mihi videntur opinionis hujus duces; et idcirco a veritate prorsus aberrasse, qui aliter, quam quod sibi vult divina et prophetica Scriptura, explicant illud, *Dominus creavit me principium viarum suarum* (*Prov.* viii, 22). Non enim una est, ut scitis, verbi *creavit* significatio. Nam hoc in loco *creavit* idem est quod, *præfecit* operibus ab ipso factis, factis, inquam, per ipsum Filium. At hic *creavit* non perinde intelligendum est, atque *fecit*. Facere enim et creare inter se differunt. *Nonne ipse ille pater tuus possedit te, et fecit te, et creavit te?* ait Moises in magno Deuteronomii carmine (*Deut.*, xxxii, 6). Sic etiam illos recte quis possit coarguere: O præcipites temerarii que homines! ergone facta res est *primogenitus omnis creaturæ* (*Coloss.* i, 15), *ex utero ante luciferum genitus* (*Psal.* cix, 3), qui ut Sapientia dicit, *Ante omnes colles genuit me* (*Prov.* viii, 28)? Denique multis in locis divinorum eloquiorum eum genitum dici, at nusquam factum Filium, quis legerit. Ex quibus aperte convincuntur falsa de Domini generatione opinari, qui divinam atque inexplicabilem ejus generationem factionem audent dicere.

5. Neque igitur admirabilis et divina unitas in tres divinitates est separanda, neque factionis vocabulo diguitas ac summa magnitudo Domini est diminuenda: sed credendum est in Deum Patrem omnipotentem, et in Christum Jesum, ejus Filium, et in Spiritum sanctum: Verbum autem Deo universonum esse unitum: quippe, *Ego*, inquit, *et Pater unum sumus* (*Joan.*, x, 30); et, *Ego in Patre, et Pater in me est* (*Joan.*, xiv, 10). Ita scilicet divina Trinitas et sancta monarchiæ prædicatio integra servabitur.

LECTIONES

VARIANTES.

^a Sic Reg. ut et exigit sensus. Editi et alii a de. Montf.

^b Sic Reg. Alii vero et editi omittunt τούτων. Mox Reg. pro η habet ζ. Montfaucon. Sed hoc posteriori loco τούτων in αὐτῇ mutationem videtur. Routh.

^c Fortasse αὐτῇ. Routh.

^d Sic Mss. et ed. Commel. Cæterum τὸν idem hic signi-

COMMENTARIUM.

ficat ac αὐτῇ (edit. prior. lectio). Mox τὸ κρίσαι, quod abest ab ed. Commel. restitutum ex manuscriptis Reg. et Basil. hancque vocem legunt Nannius et Ambros. Canald. Montfaucon. Sed et in ed. priori Paris. τὸ κρίσαι extat. Routh.

ficat ac αὐτῇ (edit. prior. lectio). Mox τὸ κρίσαι, quod abest ab ed. Commel. restitutum ex manuscriptis Reg. et Basil. hancque vocem legunt Nannius et Ambros. Canald. Montfaucon. Sed et in ed. priori Paris. τὸ κρίσαι extat. Routh.

^e Reg. et Basil. φεῖδῃ. Montfaucon.

^f Anne legendum κολύβειν pro κολύβειν? Routh.

liquido constat, non nunc primum, sed olim ab omnibus anathemate damnatum esse inimicorum Christi Ariano-rum hæresim. CONSTANT.

Tempus quando non erat. Etiam hic prædicitur Dionysius celebre Arii effatum, ac præludit Nicæno concilio, ad symboli sui eadem anathematizanti τὸς λέγοντας Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Quocirca cum Valens Armini in Ecclesia clama-ret, Si quis dixerit: Erat tempus quando non erat Filius, anathema sit; hoc audito, inquit Hieronymus, dial. adv. Lucif., cuncti episcopi et tota simul Ecclesia plausu quodam et tripudio Valentis vocem exceperunt, rati vi-

Ἦν· ἀεὶ δὲ ἦν, εἴ γε ἂν ἐν τῷ Πατρὶ ἔστιν, ὡς αὐτὸς φησι. καὶ εἰ λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις ὁ Χριστὸς (ταῦτα γὰρ εἶναι τὸν Χριστὸν αἱ θεῖαι λέγουσι Γραφαί, ὡς περ ἐπίστασθε)· ταῦτα δὲ δυνάμεις οὐσαι τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσιν· εἰ τοίνυν γέγονεν ὁ Υἱὸς, ἦν ὅτε οὐκ ἦν ταῦτα. ἦν ἄρα καιρὸς, ὅτε χωρὶς τούτων ἦν ὁ Θεός· ἀτοπώτατον δὲ τοῦτο· καὶ τί ἂν ἐπὶ πλέον περὶ τούτων πρὸς ὑμᾶς διαλεγόμεν, πρὸς ἄνδρας πνευματοφόρους καὶ σαφῶς ἐπισταμένους τὰς ἀτοπίας τὰς ἐκ τοῦ ποίημα λέγειν τὸν Υἱὸν ἀνακυπτούσας, αἷς μοι δοκοῦσι μὴ προσεσχηκέναι τὸν νοῦν οἱ καθηγησάμενοι τῆς δόξης ταύτης ἢ καὶ διὰ τοῦτο κομιδῇ τοῦ ἀληθοῦς δημαρτηκέναι, ἐτέρως ἢ βούλεται ταύτη· ἢ θεία καὶ προφητικὴ Γραφή, τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, ἐκδεξάμενοι. οὐ μίαν γὰρ ἢ τοῦ ἔκτισεν, ὡς ἴσται, σημασία· ἔκτισε γὰρ ἐνταῦθα ἀκουστίον, ἀντὶ τοῦ, Ἐπέστησε τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενοῦσιν ἔργοις, γενοῦσι δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· οὐχὶ δὲ γε τὸ ἔκτισε νῦν λέγοι· ἂν ἐπὶ ἃ τοῦ Ἐποίησε· διαφέρει γὰρ τοῦ ποιῆσαι τὸ κρίσαι. Οὐκ αὐτὸς οὗτός σου πατὴρ ἐκτίσάτο σε, καὶ ἐποίησέ σε, καὶ ἔκτισέ σε; τῆ ἐν τῷ Δευτερονόμιῳ μεγάλη ὁδὸς ὁ Μωσῆς φησι. πρὸς οὓς καὶ εἶποι ἂν τις· ἢ βίβλικὸν ἄνθρωποι· ποίημα ὁ πρωτότοκος πάσης στίσεως, ὁ ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου γεννηθεὶς, ὁ εἰπὼν ὡς σοφία, πρὸ δὲ πάντων βουνοῦν γενῆ με; καὶ πολλὰ χού δὲ τῶν θεῶν λογίων γεγεννησθαι, ἀλλ' οὐ γεγενῆσαι τὸν Υἱὸν λεγόμενον εὐροί τις ἂν. ὑφ' ὧν καταφανῶς ἐλέγχονται τὰ ψεύδη ὅ περὶ τῆς τοῦ Κυρίου γεννήσεως ὑπολαμβάνοντες, οἱ ποίησιν, αὐτοῦ τὴν θεῖαν καὶ ἀρρήτου γέννησιν λέγειν τολμῶντες.

C

Οὗτ' οὖν καταμερίζου χρηὴ εἰς τρεῖς Θεότητες τὴν θαυμαστὴν καὶ θεῖαν Μονάδα· οὐτε ποιήσει κολύβειν τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ ὑπέρβαλλον μέγεθος τοῦ Κυρίου· ἀλλὰ πιστευκέναι εἰς Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἠδῶσθαι δὲ ὑφ' Θεῶ τῶν ὅλων τὸν λόγον· Ἐγὼ γὰρ, φησί, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν καὶ ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. οὗτῳ γὰρ ἂν καὶ ἡ θεία Τριάς, καὶ τὸ ἅγιον κήρυγμα τῆς μοναρχίας διασώζοιτο. Extant hæc apud S. Athanasium *Epistola de Decretis Nicænæ Synodii*,

D cap. xxvi, p. 251, ed. Benedictin.